

HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDEN “YEMÂME CENĞİ”NİN YENİ BİR NÜSHASI*

Rugeş DEMİR**

ÖZ

Hız. Ali cenknâmeleri 13. ve 14. yüzyıldan itibaren tercüme veya telif yoluyla Türk edebiyatına kazandırılmış ve Türk milleti tarafından kabul görmüş önemli halk anlatıdır. Bu anlatılar, insanlara gazâ ruhunu aşlamayı ve onlara ideal bir Müslüman tipi sunmayı amaçlamıştır. Türk edebiyatı bünyesinde destansı niteliğe sahip olan cenknâmeler, İslâm dünyasında örnek şahsiyet olarak bilinen Hız. Ali'nin çevresinde gelişen olayları konu almıştır. Hız. Ali'nin yiğitliğinin ve kahramanlığının anlatıldığı bu eserler İslâmiyet'i yaymak ve benimsetmek için hem sözlü kültürde hem de yazılı kültürde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Hız. Ali cenknâmeleri manzum veya mensur bir şekilde kaleme alınmıştır. Fakat manzum bir şekilde kaleme alınan cenknâmelerin sayısı azdır. Bunlardan birisi de Hız. Ali cenknâmelerinden “Yemâme Cenğı”dır. Bu cenknâmenin bir nüshasına da Kastamonu'da ulaşılmıştır. Konusu itibarıyla; Hız. Ali'nin, çocuklarını kaçırarak Yemâme adlı bir kâfirle mücadelesinin anlatıldığı bu metin, Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleriyle kaleme alınmıştır. Ayrıca hicrî 1140 (1727) tarihinde tamamlanmasıyla da en eski Yemâme nüshası olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada öncelikle Hız. Ali cenknâmeleri hakkında bilgi verilmiş, ardından “Yemâme Cenğı”nin yeni tespit edilen Kastamonu nüshası çeşitli yönlerden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cenknâme, Halk Edebiyatı, Hız. Ali, Kastamonu Nüshası, Yemâme Cenğı

A NEW COPY OF THE “YEMAME CENĞİ” ONE OF CENKS OF HZ. ALI

SUMMARY

Hız. Ali cenknames are important folk narratives that have been introduced to Turkish literature by translation or copyright since the 13th and 14th centuries and accepted by the Turkish nation. These narratives aim to instill the spirit of war in people and present them with an ideal Muslim type. Cenknames, who have an epic character in Turkish literature, are known as the exemplary figure in the Islamic world. It was the subject of the events that took place around Hız. Ali. These works, in which the bravery and heroism of Hız. Ali are told, have been used as an important tool in both oral and written culture to spread and adopt Islam. Hız. Ali cenknames were written in verse or prose. However, the number of commentaries written in verse is few. One of them is Hız. Ali is “Yemame Cenğı” from his warriors. A copy of this warfare was also found in Kastamonu. As of its subject; this text, in which Hız. Ali's struggle against an infidel named Yemame, who kidnapped his children, was written with the linguistic features of old Anatolian Turkish. In addition, it is the oldest copy of Yemame, completed in 1140 AH (1727). In this study, first of all, information was given about the warriors of Hız. Ali, and then the newly identified Kastamonu copy of “Yemâme Cenğı” was examined from various aspects.

Keywords: Cenknames, Folk Literature, Hız. Ali, Kastamonu Copy, Yemame Cenk

* Bu makale, “Manzum Hız. Ali Cenknâmelerinden Yemâme Cenğı Üzerine Bir inceleme” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-3262-1867 demirruge@gmail.com.

Giriş

1. Cenknâme ve Hz. Ali Cenknâmeleri

“Cenk” kelimesi, Türkçe’de sözlük anlamı itibariyle “kahramanca mücadele, çarpışma, savaş” (TDK, 2019: 452) şeklinde tanımlanmaktadır. Cenknâme ise bu mücadeleyi anlatan kitap anlamına gelmektedir. Türk edebiyatında pek çok araştırmacı cenknâme kelimesiyle ilgili tanımlar yapmıştır. Örneğin; İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri* adlı kitabında cenknâmeleri şu şekilde tanımlamıştır:

“13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, adapte veya telif olunan Hz. Ali cenknâmeleri İslâmiyet’ten önce “Alp” tipi çevresinde teşekkül eden destanlar ile dinî unsurlar ile teçhiz edilmiş maddi kuvvetin arka plana atılıp maneviyatın ön plana çıkarıldığı “Veli” tipinden de bazı unsurları bünyesinde taşıyan “Gazi” tipi çevresinde teşekkül eden dinî destanlardır.” (Çetin, 1997: XXX).

İsmail Toprak da *Hazret-i Ali Cenklere* isimli çalışmasında cenknâme kelimesini şu şekilde tanımlamıştır: “Türk destancılık geleneği içerisinde İslâmî özellikler barındıran, Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasında yapılan savaşları konu edinen hikâyelerdir.” (Toprak, 2016: 7). Cenknâmeler ile ilgili bir başka tanımı da Fransız bilim adamı Jean Louis Mattei yapmıştır. Mattei, *Hz. Ali Cenknâmeleri* isimli eserinde cenknâmeyi şu şekilde tanımlamıştır: “Kahramanları genellikle Hz. Muhammed *s.a.s.*, Hz. Ali *r.a.* ve sahabelerin olduğu ve bu zatların Müslüman olmayan kimselerle yaptıkları savaşları konu edinen, gerçek olmadığı düşünülen hikâyelerdir.” (Mattei, 2004: 19-20).

Cenknâme ile ilgili yapılan bu tanımlar göz önüne alındığında Hz. Ali cenklerinin, özellikle İslâm dinini yayma ve benimsetme düşüncesi üzerine kurulduğu, olayların ekseninde daha çok Hz. Ali’nin görüldüğü ve Müslim ve Gayrimüslim halklar arasındaki mücadeleleri estetik bir dille anlatan dinî içerikli destanî hikâyeler olduğu görülmektedir. Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra İslâmiyet’in tanıtılması ve yayılması için büyük çaba göstermişlerdir. Bu çabanın neticesinde gerek dillerinde gerek edebiyatlarında ve gerekse kültürlerinde büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu süreçte toplum içerisinde bazı şahsiyetler ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri İslâmiyet’in yayılmasına hizmet eden ve “Allah’ın Aslanı” olarak bilinen Hz. Ali’dir.

Kaynaklara göre Hz. Ali’nin tam olarak adı, Ali b. Ebî Tâlib el-Kureyşî el-Hâşimî’dir. Hz. Ali, Hz. Muhammed’in *s.a.s.* amcasının oğlu ve damadıdır. Babası Ebû Talib, annesi Kureyş’ten Fatıma binti Esed, dedesi Abdülmuttalib; lakabı Haydar, unvanı ise Emirü’l-Mü’minin’dir (Fığlalı,

1989: 371- 373). İslâm dünyasının önemli simalarından olan dördüncü halife Hz. Ali, Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi Türk kültürü ve edebiyatında da önemli bir kişiliğe sahiptir. Sahabeler arasında kahramanlık denilince akla ilk olarak Hz. Ali gelmektedir (Gümüşkılıç, 2012: 145). Hz. Ali etrafında oluşan ve gelişen hikâyeler de doğal olarak toplumu çok etkilemiş ve kahramanlıkları “cenknâme” adı verilen eserlerde yer almıştır.

Cenknâmelerde Hz. Ali'nin en büyük yardımcıları, atı Düldül ve kılıcı Zülfikâr'dır. Genellikle orduyu komuta etmek ve düşmana hücum etmekle görevli olan Hz. Ali, pek çok cenknâme de şeytan, dev, cadı ve ejderha gibi tabiatüstü varlıklarla da savaştığı görülmektedir. Bu bakımdan Hz. Ali cenknâmeleri destan, masal ve efsane gibi anlatılardan da beslendiği belirtilmiştir (Atalan, 2008: 12). Dolayısıyla bu anlatılar insanların Hz. Ali'ye ve cenk hikâyelerine karşı bir hassasiyetlerinin oluşmasına imkân sağlamıştır. Doğan Kaya, *Noksanî'nin Kan Kalesi Cengi* kitabında bu durumu; “Battal Gazi tek başına Bizans'ı dize getirirken, hikâyeyi dinleyen insanlar manen onunla birlikte mücadelelere katılır, aynı acıyı aynı sevinci onunla beraber tadar. Öyle ki; halk, bazen cenk kitabı okumak sözü yerine: “Haydi bugün biraz gâvur kıralım” şeklinde dile getirmektedir (Kaya, 2009: V). Buradan hareketle Hz. Ali'nin savaşlarda gösterdiği büyük kahramanlık ve yiğitliklerin dilden dile anlatılarak destanlaştığı ve Müslümanlar üzerinde derin bir etki bıraktığı söylenebilir.

İslâmiyet'in ilk yayıldığı coğrafyaların genelinde olduğu gibi Anadolu coğrafyasında da Hz. Ali etrafında oluşan hikâyelere büyük önem verilmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak Hazreti Ali'nin Türk düşünce dünyasında şekillenmesinde, halkın okuyup, benimsediği bu cenknâmelerin büyük tesiri olduğu söylenebilir.

İlk olarak meddahlar tarafından anlatılan cenk hikâyeleri yazılı dönemin gelişmesiyle beraber okunmak için kaleme alınmıştır (Toprak, 2016: 8). Değişen bu kültür ortamında Hz. Ali cenknâmeleri, tek kahramanın etrafında gelişen olayların anlatıldığı bir tür haline gelmiştir. Pek çok yaş grubuna ve farklı seviyedeki topluluklara aynı anda seslenebilmeyi başaran bu hikâyelerin, yapısındaki canlılık ile dilden dile aktarıldığı ve nesiller boyunca varlığını sürekli olarak devam ettirdiği belirtilmiştir (Bülbül, 2008: 54). Dolayısıyla Hz. Ali cenknâmelerinin sözlü kültürde çok önemli bir yeri olduğunu ve uzun süre bu sözlü kültür ortamı içinde yaşatıldığı söylenebilir. Çünkü Türk milleti konargöçer yaşam tarzından yerleşik hayata geçtiğinde ve İslâm dinini kabul ettiğinde İslâm dinine ait birçok şey, toplumda etkisini göstermeye başlamıştır. İslâmî motifler günlük hayatta sıkça kullanılmaya başlanmış ve yazılan edebî eserlerde de halka İslâmiyet'i anlatma ve öğretme amacı güdülmüştür. Bu kutsal görev de cenknâme hikâyeleriyle desteklenmeye çalışılmıştır.

Cenknâmelerin yazılma amacı dinî konularda halkı bilgilendirmek ve gaza ruhunu canlı tutmak olarak ifade edilmiştir (Toprak, 2016: 9). Bu eserler vasıtasıyla Hz. Muhammed *s.a.s.* döneminde yaygın olan putperestlik ve cehalet ile mücadele edip Allah'ın varlığını, birliğini ve Hz. Peygamberin getirdiği İslâmiyet'in temel öğretilerini halka ulaştırmak amaçlanmıştır. Böylelikle cenk eserlerinin yazıldıkları, okundukları veya anlatıldıkları dönemlerde toplumun ahlaki değerlerini yüceltmeyi ve korumayı sağlayan önemli birer okul haline geldiği söylenebilir. Bununla birlikte cenknâmelerle İslâmî öğretiler yayılmaya çalışılırken bu eserlerin herhangi bir tarikatın veya mezhebin propagandası olarak kullanılmamış olması dikkat çekicidir (Atalan, 2011: 210).

Hz. Ali cenknâmeleri zengin ve önemli bir şahıs kadrosuna sahiptir. Çünkü cenknâmelerin şahıs kadrosunda genellikle Hz. Peygamber ve İslâmiyet'in yayılmasında çok büyük emeği olan din ulularıdır. Cenknâmelerdeki olaylara bakıldığında Hz. Peygamber'in sağ olduğu ve bizzat İslâm ordularının başında durduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Hazreti Peygamberin eşi, kızları ve torunları, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi kişiler de eserin şahıs kadrosu içerisinde yer almaktadır.

Cenknâmelerin tarihî gerçeklikle örtüşüp örtüşmediği konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birisi cenknâmelerin içinde bulunan olağanüstü unsurlarla ilgilidir. Bu konuyla ilgili Atalan, cenknâmelerin tarihî bir olayı doğrudan yansıtmasa da kökü tarihe dayanan bir edebî tür olduklarını ifade etmiştir (Atalan, 2008: 16). Özalp da içinde gerçeklikten uzak olağanüstü unsurların bulunmasına rağmen cenknâmelerin Türk toplumu tarafından bu hâliyle kabul gördüğünü ve benimsendiğini dile getirmiştir (Özalp, 2017: 8). Bu bakımdan Hz. Ali ve cenkleri sadece Arap Yarımadası'nda değil Anadolu'da da sevilmiş ve onun yiğitliği etrafında çok sayıda anlatı ortaya çıkmıştır (Aykaç, 2017: 31). Dolayısıyla cenknâmelerin içinde her ne kadar olağanüstü durumlar bulunsa da bu anlatılar Türk toplumu tarafından gerçek kabul edilmiş ve içselleştirilmiştir.

Cenknâmelerin kaynaklarına ilişkin incelemelere bakıldığı zaman bu eserlerin Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu konuda Çetin, cenknâmelerin hangi kültür kaynağından geldiğinin bir önemi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre cenknâme denilen eserler içerik olarak Türk toplumunun inanç dünyasını, kültür kodlarını ve edebî zevkini taşıması bakımından önemli olduğunu ve Türk edebiyatı içerisinde özel bir tür olarak ele alındığını vurgulamıştır (Çetin, 1997: 456). Bu özel tür günümüze gelinceye kadar pek çok şairi ve yazarı da etkilemiştir. “Halide Edip'ten Cemal Süreya'ya, Sezai Karakoç'tan Arif Ay'a, Rasim Özdenören'den Ömer Lekesiz'e kadar çok sayıda şair ve yazar, bu hikâyelerle beslenmişlerdir.” (Demir, 2017: 9). Bu bakımdan cenknâmelerin, Türk milletinin zekâsı ve hayalciliği neticesinde

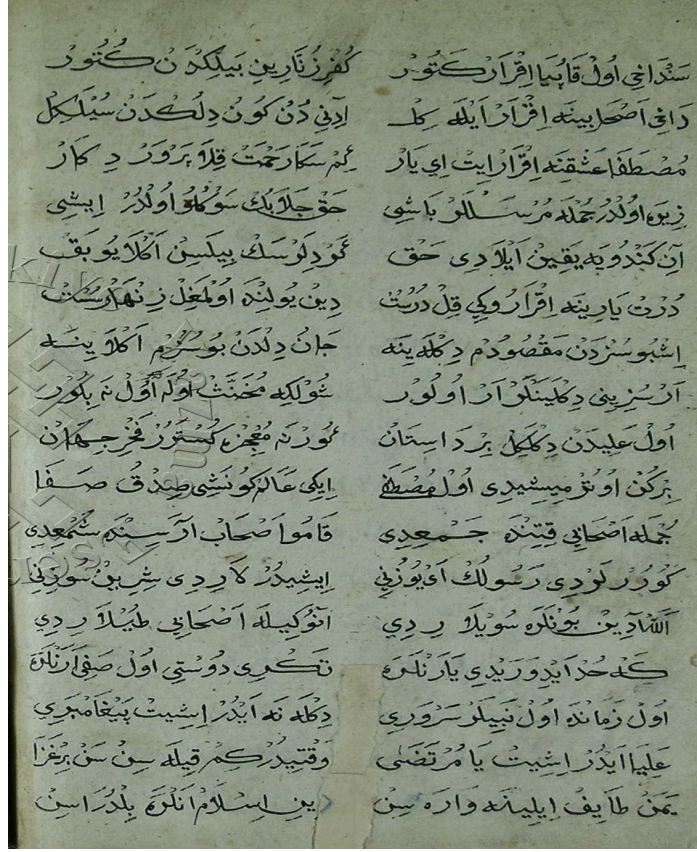
farklı bir hüviyete kavuştuğunu söylemek mümkündür.

Hz. Ali cenklerinin pek çoğu mensurdur. Dolayısıyla manzum olan cenklerin sayısı azdır. Bu bakımdan manzum tarzda yazılan cenknâmelerin araştırılması ve tespit edilmesi önemli olmuştur. Tarafımızca tespit edilen manzum Hz. Ali cenknâmelerinden biri “Yemâme Cengi”dir. Bu cenk hikâyesinin bir nüshası Kastamonu’da bulunmuş ve bu nüshaya “Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası” adı verilmiştir. Hz. Ali cenklerinden olan Yemâme Cengi’nin daha önce bilinen veya ulaşılan iki nüshası vardır. Bunların ilki İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan “Dâsitan-ı Gazâvat-ı İmâm Ali Cengi” adını taşıyan nüshadır. İkincisi ise Milli Kütüphane’de “Yemâme Cengi” adını taşıyan nüshadır.

1. Yemâme Cengi’nin Nüshaları

2.1. Dâsitan-ı Gazâvat-ı İmâm Ali Cengi, Süleymaniye Nüshası

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu’ndaki bir mecmuada bulunan eser, 1692/3 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, “Dâsîtân-ı Gazavât-ı İmâm Ali”yi İhtiva Eden Bir Manzume” ismiyle geçmekte ve 225-248 varakları arasında bulunmaktadır. Her sayfada 17 satır bulunan bu cenk hikâyesi harekeli nesihle manzum olarak kaleme alınmıştır. Aruzun “fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün” kalıbı kullanılarak yazılan eser, toplam 749 beyitten oluşmaktadır. Nüshada müellif ya da müstensih ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Eserde Hz. Ali’nin fethine gittiği esnada, oğulları Hasan ve Hüseyin’in Yemâme adlı bir kâfir tarafından kaçırılması üzerine Hz. Ali’nin, Yemâme’nin kalesine gidip çocuklarını kurtarması ve oradaki gayrimüslimleri de Müslüman yapması konu edinmektedir.

Resim 1. Dâsitan-ı Gazâvat-ı İmâm Ali Cengi

Dâsitan-ı Gazâvat-ı İmâm Ali Cengi: “Her ki geldi sıdk ile togru yola / ne dilerse Tañrı katında bula” beyti ile başlamakta, “bunda hatm oldı işbu kelâm / vir salavât Mustafâ’ya ve-s-selâm” beyti ile bitmektedir.

2.2. Yemâme Cengi, Milli Kütüphane Nüshası

Eser, Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu’nda 5897 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eserin yazarı Kadi Asker Şerif Mehmed Molla Efendi’dir. Eser, 26 Şubat 1795 tarihinde tamamlanmıştır. Her sayfada 15 satır bulunan nüsha, harekeli nesihle ve manzum olarak yazılmıştır. 18 varaktan oluşan eser, toplam 270 beyitten oluşmaktadır. Eserde Hz. Ali’nin gazadan döndüğünde oğulları Hasan ve Hüseyin’in Yemâme adlı bir kâfir beyi tarafından kaçırılmasını öğrenmesi üzerine çocuklarını aramasını konu edinmektedir. Hikâyenin baş tarafından bir kısım ile sonundaki Hz. Ali’nin çocuklarını kurtardığı kısım eksiktir.

Yemâme Cengi’nin Milli Kütüphane Nüshası: “Anı görüp kâfirün sundı odı/ Zülfî kârın heybetinden korkdı” beyti ile başlamakta, “Ali gelince ne bular yesün anı / Bir görelim ne kılır sonra ganı” beyti ile bitmektedir.

Resim 2. Yemâme Cengi, Millet Kütüphanesi Nüshası

2.3. Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası

Nüshanın tam ismi “Kıssa-yı Yemâme ve Ali Cengi”dir. Bu cenk hikâyesi Prof. Dr. Eyüp Akman’ın elinde bulunan bir mecmuadan alınmıştır. Mecmuada “Varka ve Gülşah” mesnevisi ile “Kıssa-yı Yemâme ve Ali Cengi” bulunmaktadır. Eser, “Varka ve Gülşah” mesnevisinden hemen sonra başlamaktadır. Yemâme Cengi, hicrî 1140, miladî 1727 tarihinde es-Seyyid Mustafa bin Muhammed tarafından Kastamonu ili, Ginolu Kazası,¹ Kaymazlar divanında yazıya geçirilmiştir. Eser, Kastamonu’da bulunmasından dolayı eserin bu nüshasına “Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası” adı verilmiştir. Her sayfada 17 satır bulunan eser, 19 varaktan oluşmakta ve eserde toplam 659 beyit bulunmaktadır. Aruzun “fâilâtün / fâilâtün / fâilün” kalıbı kullanılarak yazılan eserde başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

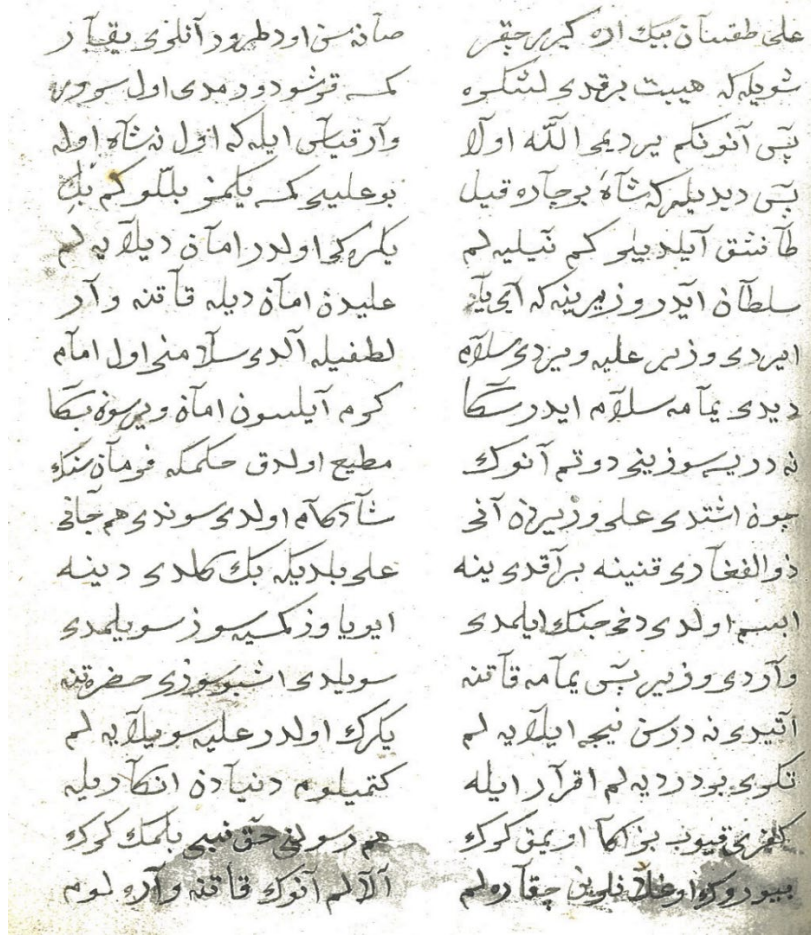
“Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası”nın özeti şu şekildedir: Hz. Ali, Hz. Muhammed’in s.a.s. isteği üzerine Yemen’in Taif bölgesine gaza kılmaya gider. Yaşları henüz küçük olan Hz. Ali’nin çocukları Hasan ve Hüseyin, bir şehit mezarı başında Kur’an-ı Kerim okurlarken Yemâme adlı bir kâfir beyi tarafından kaçırlır ve memleketine götürülür. Yemâme, kısa bir süre sonra Hasan ve Hüseyin’in öldürülmesi için cellatlarına emir verir. Ölüm anı geldiği sırada Hz. Ali’nin oğlu

¹ Çatalzeytin-Abana ilçeleri arasında bulunup birkaç haneden ibarettir.

Hasan, Yemâme'ye babasının Hz. Ali olduğunu ve onunla dövüşmesi gerektiğini söyler. Yemâme bu teklifi kabul eder ve Hz. Ali gelene kadar çocukları tekrar zindana gönderir. Yemen ilinde gaza kılan Hz. Ali eve döndüğünde çocuklarının kaçırıldığını haberini alır ve hemen izlerini bulmaya çalışır. Bir süre sonra çocuklarının izlerini bulan Hz. Ali, Yemâme'nin kalesine gelir. Kalenin kapısında olan birçok kişi ile çarpışıp öldürdükten sonra Yemâme'nin karşısına çıkar. Yemâme, gelen kişinin Hz. Ali olduğunu bilmediği için ona kim olduğunu sorar. Hz. Ali, Arap soyundan geldiğini, Müslüman olduğunu ve iki deve kaybettiğini söyler. Yemâme bunun üzerine ona Hz. Muhammed *s.a.s* ve Hz. Ali'nin kim olduğunu sorar. Hz. Ali, Hz. Muhammed *s.a.s* ve kendisi hakkında bilgi verince Yemâme'nin hoşuna gitmez ve onu öldürme emri verir. Vezir, bu ölüm emrine karşı çıkar ve onu düşmanlara karşı kullanabileceğini söyler. Yemâme ikna olur ve ertesi gün Hz. Ali'yi kendi düşmanlarıyla savaştırır. Yemâme'nin düşmanlarıyla savaşan Hz. Ali'nin gücünü gören Yemâme'nin askerleri ondan çok korkarlar ve Hz. Ali'nin yanında yer almak isterler. Hz. Ali'nin gücünü gören Yemâme de korkar ve vezirini Hz. Ali'nin yanına gönderip canının bağışlanmasını ve karşılığında ne isterse yapacağını söylemesini ister. Bunun üzerine vezir, Yemâme'nin mesajını Hz. Ali'ye iletir. Hz. Ali oradaki herkesin imana gelmesini ister. Bunun üzerine oradaki herkes Allah'a iman edip Müslüman olur. Böylece Hz. Ali kimseye zarar vermez ve çocuklarına kavuşur. Çocuklarıyla hasret gideren Hz. Ali bir süre sonra da Medine şehrine dönmek üzere yola koyulur.

Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası: “İşk ile bir hoş salavât virelüm/ Söze andan başlayuban girelüm” beyti ile başlamakta, “hem bu kıssa burada oldı tamâm / Mustafâ'nun ruhuna yüz bin selâm” beyti ile bitmektedir.

Resim 3. Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası

Tespit edilen üç Yemâme Cengi nüshası hakkında verilen bilgilere göre Yemâme Cengi nüshalarının en eskisi hicrî 1140, miladî 1727 tarihiyle “Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası” diye adlandırdığımız “Kıssa-yı Yemâme ve Ali Cengi”dir.

Eldeki üç Yemâme Cengi nüshası kelime itibariyle birbirlerinden küçük farklılıklar içerse de metnin büyük bir çoğunluğu birbirleriyle benzerlik taşımaktadır. Bu durumu örnekler üzerinden göstermekte fayda vardır. Kastamonu Nüshası diye adlandırdığımız “Kıssa-yı Yemâme ve Ali Cengi”nin 84. beyti “ol arada bir ulu beg var idi / işit imdi ne kılur ol Yahûdî” şeklinde geçmektedir. Bu beyit, İstanbul nüshasının 104. beytinde “ol yörede bir ulu beg var idi/leşkeri çok bir ulu küffâr idi”, şeklinde geçerken Ankara nüshasının 20. beytinde “ol arada bir ulu beg var idi / leşkeri çok bir la’ın küffâr idi” şeklinde geçmektedir. Metnin bu kısmına bakıldığında cenknâmenin Kastamonu ve Ankara nüshasında beytin ilk dizesi aynıdır. İstanbul nüshasında da “arada” kelimesi yerine “yörede” kelimesi kullanılmıştır. Beytin ikinci dizesine bakıldığında ise Ankara ve İstanbul nüshası büyük derecede benzerlik gösterirken Kastamonu nüshası farklılık göstermektedir. Buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır. Konunun anlaşılması bakımından bir örnekten yola çıkarak şöyle bir tablo gösterilebilir:

Varunuz Kur'an'a meşgul olunuz Ne kılır Tanrı sizinle görünüz	Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası
Bunlar anda Kur'an'a meşgul olur İşit imdi takdîr işi ne kılır	Dâsitan-ı Gazâvat-ı İmâm Ali Cengi (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi)
Bunlar anda Kur'an'a meşgul olur Sen işitgil kudreti gör ne kılır	Yemame Cengi (Ankara Milli Kütüphanesi)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere beytin birinci dizeleri Kastamonu nüshasındaki “varunuz” kelimesi dışındaki diğer kelimeler üç nüshada da aynıdır. İkinci dizelerdeki “ne kılır” kelimeleri de üç nüshada aynı olmakla beraber cümle içindeki yerleri farklıdır fakat dizelerdeki diğer kelimeler birbirinden farklıdır. Dolayısıyla tespit edilen üç “Yemame Cengi”nde metinler büyük oranda birbirine benzemektedir.

3. Yemâme Cengi'nin Epizotları

“Epizot” kelimesi Türkçe’de sözlük anlamı itibariyle “bir romandaki veya hikâyedeki olay” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019: 805). Başka bir deyişle epizot, hikâye ve destan gibi anlatılarda olay örgüsü içinde ana olaya bağlı olan ve kendi içerisinde konu bütünlüğü gösteren küçük olayların her birine denilmektedir. “Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası”nda vakalar, manzum bir şekilde birbirini takip etmektedir. Metinden yola çıkarak cenknâmenin epizotları tespit edilmiştir. Nüshanın ana olaylarını oluşturan epizotlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Hz. Muhammed *s.a.s*, Hz. Ali’ye Yemen’in Taif iline gitmesini ve oradaki halkı Müslümanlığa davet etmesini ister.
2. Hz. Ali, Hz. Muhammed’in *s.a.s* huzurundan ayrılarak eve gelir ve hanımı Fatıma ile vedalaşır Yemen iline fethine gider.
3. Hz. Fatıma, Ramazan ayında oğulları Hasan ve Hüseyin ile beraber oruç tutar.
4. Hasan ve Hüseyin evlerindeki erzakları kontrol ederler ve sadece üç günlük yiyeceklerinin kaldığını görürler.
5. Bir gün bir derviş kapıyı çalar ve erzak ister. Bunun üzerine Hasan ve Hüseyin kendi paylarını dervişe verir ve aç karnına oruç tutup tesbih çekerler.
6. Ertesi gün aynı derviş tekrar kapıyı çalıp erzak ister. Hasan ve Hüseyin bu duruma şaşırır ama evlerindeki son bir günlük yiyeceklerini de verirler.

7. Hasan ve Hüseyin yiyeceksiz tam yedi gün oruç tutarlar ve sonunda açlığa dayanamayıp Hz. Muhammed'e *s.a.s* gidip durumu anlatırlar.
8. Hz. Muhammed *s.a.s* kendi evinde yiyecek olmadığı için Hz. Bilal'e zekât malı bulmasını ister ama Hz. Bilal zekât malı bulamaz ve durumu Hz. Muhammed'e *s.a.s* anlatır.
9. Hz. Muhammed *s.a.s* bu duruma şaşırır ve Hz. Bilal'e çocukları şehitler mezarlığına götürmesini ve orada çocukların dua etmesini, Kur'an okumasını söyler.
10. Hz. Bilal, Hasan ve Hüseyin'i alıp mezarlığa götürür ve bir süre sonra kendisi eve döner.
11. O yörede bir de Yemâme adında kâfir bir bey, adamlarıyla birlikte ava çıkar.
12. Yemâme ve askerleri av sırasında iken yağmur yağar, şimşekler çakar, her bir asker bir yere dağılır ve Yemâme yolunu kaybeder.
13. Yemâme bir süre sonra daha önce hiç bilmediği ve tanımadığı Medine şehrinin yakınlarına gelir.
14. Yemâme, Medine yakınlarında gezerken mezarlıkta iki çocuğun Kur'an okuduğunu görür ve yanlarına gidip konuşur.
15. Çocuklarla konuşurken Hz. Ali'nin çocukları olduğunu öğrenen Yemâme, Hasan ve Hüseyin'e zarar verir ve onları ata bindirip memleketine kaçıtır.
16. Yemâme, memleketine vardığında Yemâme'nin adamları çocukların kim olduğunu sorar.
17. Yemâme, adamlarına bu çocukların babasının Hz. Ali olduğunu ve oğullarını öldürerek ona bir ders vereceğini söyler.
18. Yemâme, Hasan ve Hüseyin'i zindana hapseder ve birkaç gün sonra da oğlanları öldürmek için cellatlarına emir verir.
19. Hasan ile Hüseyin, ağlayarak Yemâme'ye kendilerini öldürtmemesini, babaları gelince onunla savaşmasını söylerler.
20. Yemâme ikna olur, çocukları öldürmez ve onları tekrardan zindana hapsedilmesini ister.
21. Yemâme'nin veziri, Hasan ve Hüseyin'i zindana götürmek yerine kendi evine götürür, karınlarını doyurur ve korkmamalarını söyler.
22. Yemen şehrini fethedip evine dönen Hz. Ali'ye çocukların kaçırıldığı haberi verilir.
23. Hz. Ali, Hz. Bilal ile beraber şehitler mezarına gelip çocuklarını aramaya başlar ve bir süre sonra Hz. Ali, atların izini görür ve yolu takip eder.
24. Hz. Ali gece gündüz demeden atı Düldül ile çocuklarının izini aramaya başlar ama çok yorulduğu için atı üstünde uyuya kalır.
25. Bir süre sonra Düldül hareketlenince Hz. Ali uyanır ve karşısında bir kale görür.
26. Hz. Ali oğlanların kalede olup olmadığını öğrenmek için kale duvarlarına tırmanıp bir askeri esir alır ve ona çocuklarının burada olup olmadığını sorar.

27. Hz. Ali, çocuklarının bu kalede olduğunu ve henüz öldürülmediğini askerden öğrenince kapıdaki diğer nöbetçileri boğazlar ve Yemâme'ye götürülmesini ister.
28. Hz. Ali, Yemâme'nin karşısına çıkar. Yemâme, Hz. Ali'ye kim olduğunu sorar.
29. Hz. Ali, kendi ismini söylemez sadece Arap soyundan olduğunu, Hz. Peygamber'in akrabası olduğunu, iki tane deve kaybettiğini ve onları aradığını söyler.
30. Yemâme, bunun üzerine Hz. Ali'nin evlatları olan Hasan ve Hüseyin'i kaçırdığını söyler ve Hz. Muhammed *s.a.s* ile Hz. Ali hakkında ne bildiğini sorar.
31. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in *s.a.s* Allah tarafından bütün insanlığa son elçi olarak gönderildiğini, ona ilk inananların da Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olduğunu ve İslâm dini için yaptıkları fedakârlıkları anlatır.
32. Bunları dinleyen Yemâme öfkelenir ve adamlarına onu öldürmelerini ister.
33. Vezir, Hz. Ali'nin öldürülmemesi için onu düşmanlarla savaştıracakını söyleyerek Yemâme'yi ikna etmeye çalışır.
34. Yemâme, vezirin söylediklerine ikna olur ve ona huysuz boz aygırı vermelerini söyler.
35. Vezir, Hz. Ali'yi ambara götürüp ona bir silah ve kimsenin terbiye edemediği boz aygırı verir.
36. Bir sonraki gün Hz. Ali, Yemâme'nin düşmanlarıyla savaşır ve hepsini öldürür. Bunu gören Yemâme'nin adamları Hz. Ali'den korkmaya başlarlar ve Hz. Ali'nin yanında yer almak isterler.
37. Hz. Ali'nin gücünü ve kuvvetini gören Yemâme de ondan çok korkar ve Hz. Ali'nin kendisini öldürmemesi için her şeyi yapacağını söyler.
38. Vezir, olanları Hz. Ali'ye anlatır. Hz. Ali, oradaki herkesin Müslüman olmasını aksi halde hepsini öldüreceğini söyler.
39. Bunun üzerine Yemâme ve bütün adamları iman eder ve vezir, Hasan ile Hüseyin'i zindandan çıkarır.
40. Hz. Ali, oğullarına kavuşur ve onlarla beraber Medine'ye geri döner.

4. Yemâme Cengi'nin Şekil ve Üslup Özellikleri

Hz. Ali cenknâmeleri şekil olarak manzum, mensur veya manzum-mensur karışık bir şekilde görülmektedir (Çetin, 1997: 90). Önceleri manzum menkıbeler şeklinde anlatılan cenknâmelerin 15. yüzyıldan itibaren mensur hikâye tarzındaki örnekleri görülmeye başlamıştır (Toprak, 2016: 11). Manzum cenknâmeler şekil olarak incelendiği zaman çoğunun "manzum dinî destanlar" kategorisinde yer aldığını ve mesnevi nazım şekli ile yazıldığını görmek mümkündür (Şentürk ve Kartal, 2014: 172). Bunun da temel sebebi bu nazım şeklinin uzun anlatılarda kafiye bulmayı kolaylaştırması ve duygu ve düşüncelerin kolayca ifade etmeye elverişli olmasıdır.

Cenknâmeler genellikle 11'li hece veznine de uyan “fâilâtün / fâilâtün / fâilün” aruz kalıbıyla yazılmıştır. Ancak bu eserlerde aruz vezninin tam olarak uygulandığı söylenemez. Dolayısıyla aruz kusurları oldukça fazladır. Bu durum cenknâmelerin kaleme alındıkları 13. ve 14. yüzyılda aruzun Türk edebiyatına henüz yerleşmemiş olması ile ilgilidir (Çetin, 1997: 98). Cenknâmeler, dil ve üslup açısından incelendiğinde metinlerde Eski Anadolu Türkçesinin kullanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin gramer yapısı daha çok manzum cenknâmelerde görülür. 16. yüzyıldan sonra teşekkül eden veya daha sonraki dönemlerde istinsah edilen cenknâmelerin dili ise kendi devirlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Her ne kadar konuşma doğallığıyla yazılmış olsalar da anlatımı kuvvetlendirmek ve ifadeye zenginlik kazandırmak için teşbih, tezat, mübalağa ve benzetme gibi edebî unsurlar kullanılmaktadır. Cenknâmelerde genellikle kahramanlık, yiğitlik ve gaza gibi konular işlendiğinden dolayı metinlerde savaş ve din ile ilgili olan kelimelerin sayısı epeyce fazladır.

“Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası”nın şekil ve üslup özelliklerine bakıldığında cenknâmede mesnevi nazım şekli kullanıldığı ve aruzun “fâilâtün / fâilâtün / fâilün” kalıbı ile yazıldığı görülmektedir. Fakat metinde vezne uymayan beyitler de bulunmaktadır. Nüshadaki dil, genel olarak her tabakadan insanın kolaylıkla anlayabileceği bir konuşma diline sahiptir. Bunun yanında metinde “amel-i sâlih, bed-fi'al, sehm-nâk, ta'accüb, temcid, lağb, hîn, gussa, ferağ ve bes” gibi Arapça ve Farsça tamlama ve kelimelere de rastlanmaktadır. Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası'nda tespit ettiğimiz ilk hecede yer alan “e” seslerinin “i” şeklinde yazılması, dı, -di; -de, -da -den, -da” eklerinin “t” şekli kullanılmaması, “hani, hangisi” gibi kelimelerin “kanı, kangı” şeklinde kullanılması, II. teklik şahıs emir eki olan “-gıl, -gil” eklerine rastlanması ve zarf-fiil görevi gören “-Uban” ekinin birçok yerde kullanılması gibi gramer özellikleri metnin 13. ve 15. yüzyıl arası Eski Anadolu Türkçesiyle yazıldığını göstermektedir. Dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı, anlatım gücü ve ifade biçimi bu cenknâme metnine açık bir şekilde yansımıştır.

Sonuç

Hz. Ali cenknâmeleri, Anadolu'da her kesim tarafından sevilerek okunan ve anlatılan destansı metinlerdir. Cenknâmelerin ana kahramanı olan Hz. Ali'nin büyük kahramanlık ve yiğitlik gösterdiği bu eserler halk tarafından kabul görmüş ve kısa sürede benimsenmiştir. Hz. Ali'nin kahramanlıklarını konu edinen bu hikâyeler sadece hoşça vakit geçirmek için değil aynı zamanda İslâm dininin üstünlüğünü dile getirmek, İslâmiyet'i yaymak ve benimsetmeye çalışmak gibi görevler üstlenmiştir. Türk edebiyatında Hz. Ali'nin kahramanlıklarını konu edinen pek çok manzum ve mensur cenknâme bulunmaktadır. Mensur örneklerine sık rastlanan cenknâmelerin manzum biçimlerinin sayısı azdır. Bu bakımdan manzum metinleri tespiti önemli olmuştur.

Hz. Ali'nin kahramanlığı etrafında teşekkül eden manzum anlatılardan biri “Yemâme Cengi”dir. Bugüne kadar iki nüshası bilinen Yemâme Cengi'nin üçüncü ve en eski tarihli yazması bu çalışmayla gün yüzüne çıkarılmıştır. Elimizdeki cenknâme hicrî 1140, miladî 1727 tarihinde es-Seyyid Mustafa bin Muhammed tarafından yazıya geçirilmiştir. “Kıssa-yı Yemâme ve Ali Cengi” adını taşıyan bu metin, Kastamonu'da bulunduğu için “Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası” olarak adlandırılmıştır. Nüsha mesnevi tarzında kaleme alınmış olup 14. ve 15. yüzyıl arası Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşımaktadır. Genel anlamda Hz. Ali cenkleri, özel anlamda ise Yemâme Cengi, kullanılan söz varlığı, tamlamalar ve benzetmeler açısından Türk dilinin estetik bir şekilde kullanıldığı örnek metinlerden biri olmuştur.

“Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası” tespit edilen diğer Yemâme cenkleriyle konu bakımından aynı olsa da kelime ve gramer yapısı bakımından küçük farklılıklar içermektedir. Bunun da temel sebebi nüshaların farklı tarihlerde yazılmış olmasından ve yazıldığı dönemin (yerin) ağız özelliklerini yansıtmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak; bu çalışmayla, nadir rastlanılan manzum Hz. Ali cenklerine 18. yüzyıla ait “Yemâme Cengi Kastamonu Nüshası” da eklenerek cenknâmeler külliyatına katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Atalan, M. (2008), “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri”, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi, C:1, S:2, ss. 7-27.
- Atalan, M. (2011), “Anadolu'da Cenknâmelerin Toplumsal Yansımaları”, Kelam Araştırmaları, C:9, S:1, ss. 45-56.
- Atalan, M. (2011), Türk Kültüründe Muhammed Hanefî Cenknâmeleri, TBDD Yayınları, İstanbul.
- Aykaç, O. (2017), “Hz. Ali İfrit Cengi'nin Yeni Bir Nüshası”, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, S:15, ss. 31-69.
- Bülbül, E. (2008), Hz. Ali Cenknâmeleri Üzerine Bir Tetkik, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Çetin, İ. (1997), Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demir, N. (2011), “Türk Düşünce Dünyasında Hazret-i Ali”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S:60, ss. 85-104.
- Fiğlalı, E. R. (1989), Ali, TDV İslâm Ansiklopedisi, C:2, İstanbul.
- Gümüşkılıç, M. (2012), Bir Gazavat-Nâme Etrafında Hz. Ali'nin Halk Muhayyilesindeki Yeri, (JASSS) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:5, S:2, ss. 145-155.
- Kaya, D. (2009), Noksani'nin Kan Kalesi Cengi, Vilayet Kitabevi, Sivas.
- Mattei, J. L. (2004), Hz. Ali Cenknâmeleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özalp, N. A. (2017), Hz. Ali Cenklere, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2014), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TDK, (2019), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toprak, İ. (2016), Hazret-i Ali Cenklere, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.